

พระพุทธศาสนาในสังคมคลื่นลูกที่ ๓ : กรณีศึกษาจากหนังสือ เรื่องคลื่นลูกที่ ๓ ของอัลวิน ทอฟฟเลอร์

๑. ความนำ

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมือง ตลอดจน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ ๒๐ และเข้าสู่ศตวรรษที่ ๒๑ นั้น นับเป็นช่วงรอยต่อแห่งความเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนอย่างไม่เคยมีมาก่อน เป็นรอยต่อที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาขมมหาศาลในทุกภาคส่วนของสังคมมนุษย์

ในช่วงแห่งรอยต่อแห่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ แม้จะมีนักอนาคตทำนายที่มีชื่อเสียงหลายคนมีผลงานเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง^๑ แต่เป็นที่ยอมรับกันว่า ชื่อเสียงและบทบาทแนวคิดของอัลวิน ทอฟฟเลอร์ (Alvin Toffler) ได้รับการศึกษาและอ้างอิงอย่างกว้างขวางในแทบทุกวงการทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ศาสนา และอื่นๆ โดยผ่านหนังสือคลื่นลูกที่ ๓ ของเขา ซึ่งเป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมมากกว่า ๒ ทศวรรษ รายงานฉบับนี้จึงต้องการศึกษาและวิเคราะห์หนังสือคลื่นลูกที่ ๓ โดยจะได้นำกรอบแนวคิดในส่วนที่เกี่ยวข้อง ศาสนามาวิเคราะห์ถึงแนวคิดและบทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมคลื่นลูกที่ ๓ ว่ามีแนวโน้มและทิศทางในการปรับตัวอย่างไรบ้าง เป็นวิกฤติหรือโอกาสอย่างไรในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในสังคมคลื่นลูกที่ ๓ โดยอาศัยหนังสือคลื่นลูกที่ ๓ เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์

^๑ เฉพาะผู้ที่มีผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นภาษาไทย เช่น ปีเตอร์ ดรักเกอร์ (Peter Drucker).โลกใหม่ไร้พรมแดน (Post-Capitalist Society).แปลและเรียบเรียงโดยสุเรษฐ บัวชาติ (กรุงเทพมหานคร : หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, ๒๕๑๓) และจอห์น ไนซ์บิตต์.(John Naisbitt) อภินิวโน้มโลก(Megatrends). (กรุงเทพมหานคร : Global Brain Publication), ๒๕๓๔. ซึ่งมีแปลอีกสำนวนหนึ่งในปีเดียวกันในชื่อ อนาคตทำนาย และคอน แท็บ สก็อต (Don Tapscott). เศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy). (กรุงเทพมหานคร : แมกรอ-อิด, ๒๕๓๕).

๒. ผู้แต่งและโครงสร้างสำคัญของหนังสือ^๒

ทอฟฟเลอร์ (Alvin Toffler) ผู้แต่งหนังสือคลื่นลูกที่ ๓ เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ปี ๑๙๒๘ จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก เมื่อปี ๑๙๕๕ เป็นนักทำนายอนาคต (Futurist) ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งที่ยังมีชีวิตอยู่ นิตยสาร Time ได้ให้เกียรติยกย่องว่า เป็นนักทำนายเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่น่าจะเกิดในอนาคตได้แม่นยำเกือบทั้งหมด เป็นเรื่องยากที่จะระบุถึงชื่อ นักเขียนคนอื่นๆ ที่มีอิทธิพลทางความคิดมากกว่าทอฟฟเลอร์ในการสร้างบทสนทนาเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคมแห่งโลกอนาคต

ทอฟฟเลอร์มีผลงานจำนวนหนึ่งที่ได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าระดับดีเยี่ยมและก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง เช่น Future Shock, The Third Wave และ Creating a New Civilization (ทั้งสามเล่มได้รับการแปลเป็นภาษาไทยแล้ว) นอกจากนี้แล้ว ทอฟฟเลอร์ยังมีผลงานที่สำคัญๆ อีกหลายเล่ม ไม่ว่าจะเป็น Powershift Previews , Premises และ “War and Anti-War เป็นต้น และได้รับการแปลเป็นภาษาต่างๆ มากกว่า ๓๐ ภาษาได้บัญญัติศัพท์สำคัญๆ ที่ได้รับการกล่าวขานถึงและมีอิทธิพลต่อสังคมยุคปัจจุบันหลายคำ เช่น คำว่า Future Shock Electronic Cottage Demassification Overchoice และที่สำคัญที่สุดคือคำว่า Globalization

อิทธิพลความคิดของทอฟฟเลอร์ได้รับการอ้างอิงจากทำเนียบขาว จนถึงเครมลิน รัฐบาลต่างๆ ทั่วโลกได้ใช้คำชี้แนะของเขาค้นหาวิธีการเตรียมตัวรับมือกับโลกอนาคต เทด เทอร์เนอร์ แห่ง CNN ได้ยกย่องทุกหนทุกแห่งที่พูดว่า ทอฟฟเลอร์ คือต้นแบบแรงบันดาลใจให้เขาคิดค้นวิธีนำเสนอการรายงานข่าวผ่านระบบเคเบิลทีวี

หนังสือของเขาได้รับรางวัลหลายครั้ง รางวัลชนะเลิศหนังสือดีเด่นมูลนิธิ McKinsey สำหรับผู้มีผลงานด้านวรรณคดีสาขาการจัดการ และรางวัลเกียรติยศสูงสุดแห่งฝรั่งเศส Prix du Meilleru Livre Etranger นอกจากนี้ยังได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสมาคมชาวอเมริกันเพื่อวิทยาศาสตร์ชั้นสูง โดยเขาได้สอนประจำที่มหาวิทยาลัย Cornell และ New School for Social Research ผู้สื่อข่าวประจำทำเนียบขาว บรรณาธิการนิตยสาร Fortune และเป็นทีปรีกษาธุรกิจชั้นนำต่างๆ ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับทอฟฟเลอร์สามารถค้นหาได้ใน [http : //www.toffler.com](http://www.toffler.com)

^๒ ข้อความตอนนี้จาก.ทอม บราวน์และคณะ (ผู้แต่ง). **รวมแนวคิดการจัดการธุรกิจสมัยใหม่**. แปลและเรียบเรียงโดยอุทิศ ศิริวรรณ.(กรุงเทพมหานคร : เพียร์สัน เอ็ดดูเคชั่น อินโดไชนา,๒๕๔๘), หน้า ๒๓๕-๒๔๐. และอัลวิน ทอฟฟเลอร์ (Alvin Toffler). **คลื่นลูกที่สาม (The Third Wave)**.พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๓๕), หน้าคำนำ .

หนังสือส่วนใหญ่ของทอฟฟเลอร์ เป็นหนังสือที่วางโครงร่างอนาคตของสังคมไว้
อย่างชัดเจนในด้านต่างๆ โดยเฉพาะคลื่นลูกที่ ๓ นั้น ได้รับการยกย่องมาก เช่น

“Toffler ได้ให้คำตัดสินที่แหลมคมและแจ่มชัดต่อโลกมนุษย์ในวันนี้
ขณะเดียวกันก็นำเสนอภาพของโลกในวันถัดไป โลกแห่งอารยธรรมใหม่ของมวล
มนุษยชาติ คลื่นลูกที่ ๓ หนังสือที่จะสะกดผู้อ่านให้คล้อยตามไปราวถูกสะกดด้วยคาถา”

Vogue

“ผลงานชิ้นเยี่ยม – Toffler ก้าวข้ามมิติแห่งกาลเวลา ทำการรวบรวม
ข้อมูลอันน่ามหัศจรรย์ ตั้งแต่ชีวิตครอบครัว ไปจนถึงข้อมูลทางด้านจุลชีววิวัฒนาการแล้วสร้างขึ้น
เป็นทฤษฎีประวัติศาสตร์... นี่ก็คือคำศุติกึ่งกึ่งที่เขียนขึ้นสำหรับหนังสือเล่มนี้”

Washington Post

“Toffler ใช้ทั้งจินตนาการและความสามารถ ทำนายความเป็นไปได้
หลายๆ อย่างที่จะเกิดในอนาคต โดยอาศัยญาณพิเศษเหนือคำนิยาม ข้อสรุป และความเชื่อ
ปรัมปราต่างๆ ”

Associated Press

ผู้เขียนหนังสือคลื่นลูกที่ ๓ ได้วางกรอบในการนำเสนอออกเป็น ๓ กรอบใหญ่
โดยแบ่งตามกระแสคลื่น คือ คลื่นลูกที่ ๑ คลื่นลูกที่ ๒ และคลื่นลูกที่ ๓ ซึ่งในแต่ละคลื่นจะมี
รายละเอียดที่เกิดขึ้นและจะเกิดขึ้นว่ามีอะไรบ้าง และจะส่งผลกระทบต่ออย่างไรทั้งต่อตัวบุคคลและ
สังคมโลกโดยรวม แต่ละคลื่นมีโครงสร้างและสาระสำคัญดังนี้

คลื่นลูกที่ ๑ สังคมเกษตรกรรม(Agricultural Society)

- ระบบเกษตรกรรม (๑-๖๐,๐๐๐ ปี)
- แผ่นดินเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจ
- การดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ครอบครัว และการเมือง
- หมู่บ้าน / แรงงานมนุษย์/สัตว์
- การผลิตตามความจำเป็น
- การพึ่งพาธรรมชาติ/กักกัน/ความเชื่อ
- ถึงช่วง ค.ศ.๑๖๕๐-๑๗๕๐

สังคมคลื่นลูกที่ ๑ เริ่มเมื่อประมาณ ๘,๐๐๐ ปีก่อนคริสต์ศตวรรษ เป็นสังคมเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นได้หลังกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตด้วยการเก็บของป่าล่าสัตว์ ตกปลา ระบบเกษตรกรรมจึงเป็นการปฏิวัติครั้งแรกในประวัติศาสตร์โลก ก่อให้เกิดวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจที่มีแผ่นดินเป็นฐานสำคัญ เศรษฐกิจมีลักษณะของการกระจาย แต่ละชุมชนผลิตสิ่งของขึ้นใช้ตามความต้องการและความจำเป็นของตน การผลิตในสังคมคลื่นลูกที่ ๑ นี้จึงเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพเลี้ยงตัวเอง นอกจากนี้แล้วระบบความเชื่อของมนุษย์ในสังคมคลื่นลูกที่ ๑ นี้ ยังมีลักษณะการพึ่งพิงธรรมชาติอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นคติความเชื่อในการพึ่งผืนแผ่นดิน ผืนน้ำ ฟ้า เป็นต้น ความเป็นอยู่โดยรวมของมนุษย์ในสังคมคลื่นลูกที่ ๑ นี้จึงเป็นสังคมที่พึ่งพาธรรมชาติและการเกษตรเป็นรากฐานสำคัญของอารยธรรม

คลื่นลูกที่ ๒ สังคมอุตสาหกรรม(Industrial Society)

- สังคมอุตสาหกรรม
- การผลิตเครื่องจักรไอน้ำ
- โรงงานอุตสาหกรรม/พลังงานถ่านหิน ก๊าซ น้ำมัน
- ครอบครัว: บิดาเป็นใหญ่
- การผลิตเพื่อมวลชน
- ความชำนาญเฉพาะด้าน(Specialization)

คลื่นลูกที่ ๒ ในราวค.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๕๐ อารยธรรมของมนุษย์ที่พึ่งพาการเกษตรได้เริ่มเปลี่ยนไปด้วยพลังของคลื่นลูกใหม่ที่มีพลังมากกว่า ทั้งนี้เป็นผลมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นเจ้าผู้นำ ในสังคมคลื่นลูกที่ ๒ นี้ได้แบ่งชีวิตมนุษย์ออกเป็น ๒ ด้าน คือ ภาคผู้ผลิต และผู้บริโภค ระบบการตลาดได้ดึงประชาชนเข้าสู่ระบบการเงิน ความมั่นคงและความสำเร็จในสังคมคลื่นลูกที่ ๒ นี้ ถูกวัดจากความเจริญเติบโตของระบบการตลาด โดยมีสิ่งที่ขับเคลื่อนสำคัญคือ พลังงาน

หลักหรือธรรมเนียมในการควบคุมพฤติกรรมของสังคมคลื่นลูกที่ ๒ นี้ ที่สำคัญมี ๖ ประการ คือ

- การวางมาตรฐาน (Standardization)
- ความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization)
- การสร้างความพร้อมเพรียงกัน (Synchronization)
- การรวมหน่วย(Concentration)
- การสร้างคุณค่าสูงสุด (Maximization)
- การรวมศูนย์ (Centralization)

ระบบต่างๆ เหล่านี้ มิได้ครอบคลุมเฉพาะระบบโรงงานอุตสาหกรรมเท่านั้น หากแต่ยังได้ครอบคลุมวิถีชีวิตของมนุษย์อีกด้วย

คลื่นลูกที่ ๓ สังคมข้อมูลข่าวสาร (Information Society)

- อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์
- อุตสาหกรรมอวกาศ
- การสื่อสารโทรคมนาคม
- ครอบครัวยุคเดียว/ครอบครัวอิเล็กทรอนิกส์แบบขยาย

คลื่นลูกที่ ๓ เป็นยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงและพลิกโฉมจากสังคมอุตสาหกรรมทั่วไป มาสู่ยุคอุตสาหกรรมแห่งเทคโนโลยี สิ่งที่มีบทบาทเป็นอย่างมากก็คือคอมพิวเตอร์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นมันสมองของมนุษย์ โดยจะเป็นทั้งแหล่งข้อมูล มีบทบาทสำคัญในการช่วยขยายอิทธิพลของมนุษย์ให้กว้างออกไป ลักษณะครอบครัวของมนุษย์ก็เริ่มเปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยวหรือการเป็นพลเมืองคนโสด รวมทั้งครอบครัวรูปแบบใหม่ๆ ที่สังคมในคลื่นลูกเดิมไม่ได้คุ้นเคย โดยมีเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญในการรื้อรัดผู้คนในสังคมเข้าด้วยกัน

ธรรมเนียมหรือหลักใหญ่ของสังคมคลื่นลูกที่ ๓ ได้แก่ การกระจาย (Decentralization) เกิดการย่อยแยกที่ครอบคลุมไปทั่วองค์กรต้องปรับตัวสู่การบังคับบัญชาจากหลายสาย แทนการควบคุมแนวตั้งจากส่วนกลาง ผู้บริหารระดับสูงลดจำนวนลง การจัดองค์กรมีลักษณะเป็นกลุ่มย่อยๆ ที่เชื่อมโยงถึงกัน ความก้าวหน้าของมนุษยชาติในยุคนี้ผ่านเทคโนโลยีในรูปแบบใหม่ โดยการผลักดันมนุษย์ให้เข้าหาธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ในทางการเมืองระดับโลก รัฐ

ของแต่ละประเทศได้ถูกลดความสำคัญลงไป กลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ บรรดาบริษัทหรือบริษัทข้ามชาติ อิทธิพลทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดอิทธิพลทางการเมืองมากขึ้น ระบบโลกจะมีลักษณะเป็นแบบเมทริกซ์(matrix)ที่ประกอบด้วยหน่วยย่อยๆ จำนวนมากเชื่อมโยงกัน เป็นระบบเปิด คนยุคคลื่นลูกที่ ๓ เป็นคนที่มีความซับซ้อน มีความเป็นตัวของตัวเองและเป็นแรงงานที่ไม่เป็นมวลชน เป็นสังคมที่เปิดพื้นที่ให้กับคนกลุ่มน้อย แทนที่จะเป็นเสียงข้างมากในระบบประชาธิปไตยแบบคลื่นลูกที่ ๒ และพลเมืองจะมีบทบาทมากยิ่งขึ้นในการตัดสินใจ

อย่างไรก็ตาม ในสังคมทั้ง ๓ คลื่นนี้ ก็ถือได้ว่า เป็นผลสืบเนื่องแห่งความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผ่านแต่ละคลื่น ดังนั้น ในหลายๆ แห่งก็ไม่ได้เปลี่ยนผ่านจากการเป็นสังคมคลื่นลูกที่ ๑ ผู้สังคมคลื่นที่ ๒ และผู้สังคมคลื่นลูกที่ ๓ เสมอไป ดังจะเห็นได้ว่า สังคมในประเทศที่กำลังพัฒนาส่วนใหญ่ จะเป็นสังคมแห่งการผสมผสานกันทั้ง ๓ คลื่น ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและระบบอื่นๆ ในสังคม จึงเป็นสังคมที่มีลักษณะการผสมผสานกันอยู่เป็นอย่างมาก

๓. พระพุทธศาสนาในสังคมคลื่นลูกที่ ๓

ในหนังสือคลื่นลูกที่ ๓ ภาคจิตใจแห่งอนาคต ทอฟเฟอร์ได้วิเคราะห์ถึงแนวโน้มและทิศทางแห่งความเชื่อของมนุษย์ในหัวข้อ “ความลับของลัทธิใหม่” โดยเน้นถึงการเกิดขึ้นของลัทธิศาสนาใหม่ๆ และได้ตั้งข้อสังเกตว่า คนเป็นจำนวนมากที่มีการศึกษาได้เข้าไปอยู่ในกลุ่มลัทธิศาสนาใหม่ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะลัทธิของจิม โจนส์ และมีกลุ่มศาสนาใหม่ๆ เกิดขึ้นมากกว่าพันกลุ่มในอเมริกา และแต่ละกลุ่มก็มีสมาชิกเป็นจำนวนมาก คำถามก็คือว่า ทำไมคนเหล่านี้จึงไปเข้ากลุ่มต่างๆ ทางศาสนา ซึ่งทอฟเฟอร์ได้ตอบว่า ความลึบงายๆ ก็คือมนุษย์ต้องการมีชุมชนของตนเอง มีหลักยึดเหนี่ยวและพบความหมายของชีวิต ซึ่งลัทธิศาสนาใหม่ๆ เหล่านี้สามารถให้ได้แก่สาวก

นอกจากนี้ สำหรับคนที่เหงาหรือเปล่าเปลี่ยว ลัทธิศาสนาใหม่ๆ ยังได้พยายามสร้างมิตรภาพอันไม่มีขีดชั้นในหมู่สาวก เจ้าหน้าที่คนหนึ่งของโบสถ์สารภาพว่า ถ้าคนเราเหงา โบสถ์จะเป็นเพื่อนกับเขา ให้การต้อนรับอย่างมีไมตรีจิต ลัทธิบางแห่งถึงกับมีการให้อยู่ร่วมกันในชุมชน และลัทธิศาสนาใหม่ๆ นี้ไม่ได้ให้เฉพาะแต่ที่ชุมชน แต่ยังเสนอหลักยึดเหนี่ยวอื่นๆ ที่จำเป็น เช่น มีการออกกฎที่เข้มงวดควบคุมความประพฤติ วินัยบางข้อหนักหนาสาหัสลงโทษเข้มข้น ให้ทำงานหนัก บางครั้งถึงกับทรมานและกักขัง สภาวะเช่นนี้กลับเป็นที่นิยมเพราะว่าในสังคมคลื่นลูกใหม่นั้น ได้ทำให้คนมีอิสระและเสรีภาพมากจนผู้คนมีทางเลือกมาก

เสียจนเขาเหล่านั้นไม่รู้จะเลือกอะไรดี เขาเลยต้องการให้ผู้อื่นตัดสินใจแทน และเขายินดีจะทำตาม

สิ่งสุดท้ายที่ลัทธิเหล่านี้ใช้ล่อสาวก ก็คือความหมาย โดยแต่ละลัทธิจะเน้นจุดสำคัญเกี่ยวกับสังฆกรรมทางศาสนา การเมืองหรือวัฒนธรรม จุดใดจุดหนึ่ง ลัทธิเป็นเจ้าของสังฆกรรมนั้น และคนภายนอกที่ไม่รู้ไม่เข้าใจในสังฆกรรม ถูกมองเป็นพวกหลงผิด หรือคล้ายๆ เป็นปีศาจ สาวกใหม่จะถูกพร่ำสอนตลอดวันตลอดคืน การเทศนาจะเป็นไปอย่างไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งสาวกเริ่มซึมซับในคำสอนเหล่านั้น เริ่มใช้คำพูด ศัพท์ และในที่สุดตัวอย่างเปรียบเทียบจากคำสอนของลัทธิ ความหมายที่ลัทธิสั่งสอนสาวกอาจดูประหลาดสำหรับคนภายนอก แต่นั่นไม่ใช่เรื่องสำคัญ เพราะมันมีพลังอำนาจในการสังเคราะห์ในการให้ทางเลือกอื่นๆ นอกเหนือไปจากวัฒนธรรมปลึกย่อยที่อยู่รอบตัวเรา เพราะทันทีที่เราเข้าสู่ลัทธิใหม่ มันจะจัดระบบใหม่ให้ โดยตัดความยุ่งเหยิงออกไปจากชีวิตของเราได้”

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของทอฟเฟอร์แล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นสิ่งที่จริงไม่น้อยที่ในปัจจุบันในแต่ละสังคมมีกลุ่มศาสนาใหม่ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย และคนที่เข้าร่วมกับกลุ่มศาสนาใหม่ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นคนที่มีการศึกษาสูง ในสังคมไทยจะเห็นได้จากกรณีกลุ่มสันติอโศกและธรรมกายเป็นสำคัญ^๔ และสิ่งที่ผู้ที่เข้าในกลุ่มใหม่ๆ จะได้รับ ก็คือ แนวคำสอนที่แตกต่างไปจากศาสนากระแสหลัก รวมทั้งความเป็นชุมชนที่ได้สังกัด อันแตกต่างไปจากศาสนาเดิมอีกด้วย โดยผู้ที่เข้าสังกัดในกลุ่มใหม่นี้ ไม่จำเป็นต้องตั้งคำถามว่า คำสอนที่ลัทธิใหม่ๆ สอนนี้ถูกตามหลักศาสนาเดิมหรือไม่เพียงใด

เมื่อจะพิจารณาถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมคลื่นลูกที่ ๓ มีความจำเป็นที่จะต้องทบทวนประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาว่า ได้มีการปรับเปลี่ยนในแต่ละยุคสมัยอย่างไรบ้าง

เป็นที่ทราบกันว่า ชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียตอนบนในปัจจุบัน อดีตคือแหล่งกำเนิดพระพุทธศาสนา ซึ่งประวัติของพระพุทธศาสนามักจะเริ่มจากประวัติของเจ้าชายสิทธัตถะผู้ทรงสารถาพระอิริยาบถตลอดทั้ง ๓ ฤดูกาล ทรงเพียบพร้อมไปด้วยโลกิยสุขอยู่จน

^๓ อัลวิน ทอฟเฟอร์ (Alvin Toffler). **คลื่นลูกที่สาม (The Third Wave)**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๗-๓๒๒.

^๔ ผู้ศึกษาได้เขียนวิเคราะห์ไว้ใน ธนภณ สมหวัง. “วิเคราะห์ธรรมกายด้วยทฤษฎีทอฟเฟอร์”, **มติชนรายวัน**. (๑๔ ธันวาคม ๒๕๔๑) : ๖.

พระชนมายุได้ ๒๕ พรรษา เริ่มทรงมีพระทัยเบื่อหน่ายในโลกีย์วิสัย และทรงตัดสินพระทัยออกบรรพชาเพื่อทรงแสวงหาโมกขธรรม

เมื่อออกบรรพชาและบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธองค์ทรงปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์และได้ความสุขอย่างแท้จริง จึงทรงเสด็จออกไปประกาศพระพุทธศาสนา โดยเสด็จไปโปรดปัจจุวัคคีย์ ยสกุมาร และสหายจนกระทั่งได้สาวกสงฆ์ ๖๐ รูป ทรงเห็นว่ามียังจำนวนมากพอแล้วจึงทรงส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ยังแคว้นต่าง ๆ ช่วงระยะเวลาไม่นานพระพุทธศาสนาก็ประดิษฐานเป็นปึกแผ่นในชมพูทวีป จนมีพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นชุมชนของชาวพุทธในการสืบทอดพระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเข้าพรรษาที่ ๔๕ พระชนมายุ ๘๐ พรรษา ก็ทรงประชวรและทรงดับขันธปรินิพพาน หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว เหล่าสาวกของพระพุทธเจ้าก็ได้สืบทอดพระพุทธศาสนาติดต่อกันไม่ขาดสาย แม้บางครั้งพระพุทธศาสนาจะได้รับความกระทบกระเทือนมัวหมองมีภัยทั้งภายนอกและภายใน เหล่าสาวกก็ได้ช่วยกันชำระสะสางให้บริสุทธิ์ถูกต้องเป็นแบบแผนเดียวกัน การกระทำเช่นนี้เรียกว่า “สังคายนาพระธรรมวินัย” ซึ่งกระทำกัน ๓ ครั้งในช่วงสามศตวรรษ

การสังคายนาครั้งสำคัญ ได้แก่ ปฐมสังคายนา อันถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยในปฐมสังคายนา^๕ พระมหากัสสปเถระเป็นประธาน มีพระอุบาลีและพระอานนท์เป็นหลักในการสังคายนา โดยประชุมพระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ องค์ เมื่อเสร็จสังคายนาก็ได้ประกาศให้สงฆ์ได้ว่า “สงฆ์ไม่มีบัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติแล้ว สมาทานประพฤตีสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติ” ซึ่งสงฆ์รับทราบและถือปฏิบัติ กลุ่มภิกษุที่ถือปฏิบัติตามมติของที่ประชุมในคราวปฐมสังคายนา^๖ จึงเรียกว่า กลุ่มเถรวาทิน หมายถึงผู้ปฏิบัติตามวาตะของพระเถระ (มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน) ^๕ ซึ่งต่อมาได้บันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก รากฐานแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงยึดถือเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ตามที่พระเถระลงมติกำหนดไว้ในคราวสังคายนาหลังพุทธปรินิพพาน และต่อมาบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ ๔ ^๖ ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงลัทธิที่ปฏิบัติตามมติของพระอรหันต์

^๕ พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ, **พุทธปรัชญา : สาระและพัฒนาการ**. (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^๖ สุวรรณ สถาอานันท์, **ปรัชญาพุทธศาสนับมหายานธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

๕๐๐ องค์ ผู้เข้าร่วมในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ณ กรุงราชคฤห์ และพระเถระทั้งหลายยึดถือมติในการที่จะรักษาคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธองค์ในรูปแบบของพระไตรปิฎก โดยไม่เพิกถอน และพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้เป็นที่รับรู้กันในบรรดานักศึกษาปรัชญาอินเดียว่า พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม (Early Buddhism) ^๓

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็มีได้มีเพียงเถรวาทกลุ่มที่ใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาบันทึกคัมภีร์อย่างที่ยังนับถือกันในประเทศไทย ลาว พม่า กัมพูชา ศรีลังกา แต่ยังมีเถรวาทสายอื่นๆ ที่ใช้ภาษาปรากฤต และภาษาสันสกฤตแบบที่ใช้กันอยู่ในพุทธศาสนา เช่น สรวาสติวาทิน สรวาสติวาทิน มหีสาสกะ มหาสาวิณิกะ ธรรมคุปตะ ฯลฯ ซึ่งในสังคมไทยมักใช้ภาษาสันสกฤตเป็นข้อกำหนดชี้ว่าเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท ^๔

ครั้นถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระพุทธศาสนาก็เริ่มรุ่งเรืองขึ้นเต็มที่จนมีเดียริถีย์เข้ามาปลอมบวชปะปนกับพระสงฆ์ เป็นเหตุให้พระธรรมวินัยเปลี่ยนแปลงไปมาก พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจึงรวบรวมพระอรหันต์ทำสังคายนาขึ้นเป็นครั้งที่ ๓ ราว พ.ศ. ๒๓๕ เมื่อทำสังคายนาเสร็จสิ้นพระเจ้าอโศกมหาราชและพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระก็จัดพระสมณทูตเป็น ๙ สายส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ และแยกขยายออกเป็นนิกายเถรวาท และนิกายอื่นๆ อีกหลายนิกายในเวลาต่อมา

ส่วนในประเทศอินเดีย พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นและรุ่งเรืองเป็นเวลาถึง ๑,๕๐๐ ปี ลุมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (พ.ศ. ๑๗๔๓) พระพุทธศาสนาสูญหายไปจากส่วนใหญ่ของอินเดียอันเป็นแหล่งกำเนิดของตน ยังเหลืออยู่บ้างก็เฉพาะใน ลาดัก หิมาจัล อัสสัม เบงกอล และโอริสซาเท่านั้น

พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ถือว่าเป็นพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม เกรงครัดในพระธรรมวินัย ไม่มีการเพิกถอนสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ และเป็นศาสนาหลักของประเทศไทยและหลายๆ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ การพึ่งตนเองและการพยายามปฏิบัติตนเพื่อบรรลุความหลุดพ้นด้วยตนเอง

^๓ พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร มีฤกษ์), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๓ - ๕๔.

^๔ ประพนธ์ อัสวีรุพการ, **โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อมหาชน**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๒. และรายละเอียดใน.พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, **พุทธปรัชญา : สาระและพัฒนาการ**, หน้า ๕๕ - ๑๕๐.

เพราะความทุกข์เป็นเรื่องเฉพาะตัว ถ้าไม่พยายามด้วยตนเองแล้ว ก็ไม่มีใครจะช่วยให้พ้นได้ ซึ่งหลักดังกล่าวนี้ เป็นไปตามหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาที่บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่บันทึกด้วยภาษาบาลี หลักคำสอน ความเชื่อ และแนวปฏิบัติที่สำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น^๕

- หลักพระรัตนตรัยหรือไตรรัตน์ อันหมายถึงแก้ว ๓ ประการที่มีคุณค่ายิ่งในพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์
- หลักของพระพุทธเจ้าที่เป็นมนุษย์ ได้ทรงบำเพ็ญบารมี เพียรพยายามเพื่อที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ จนได้กระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้า
- หลักธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อในธรรมชาติของมนุษย์ว่า เป็นสัตว์ที่พัฒนาและฝึกฝนได้ ถ้ามีผู้แนะนำหรือกัลยาณมิตรที่ดีคอยแนะนำ
- หลักของการบรรลุพระนิพพาน ซึ่งถือว่า การหลุดพ้นทุกข์หรือการบรรลุพระนิพพานนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตัว ที่มนุษย์แต่ละคนจะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเอง เพื่อเข้าถึงพระนิพพาน หลักในการฝึกฝนตนเองเพื่อบรรลุพระนิพพานจึงเป็นหลักที่สำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท
- พระนิพพานเป็นเป้าหมายสุดท้ายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวมา จึงมีความหลากหลาย เช่น หลักไตรสิกขา หลักกรรม หลักอริยสัจ หลักปัจจุสมุปบาท เป็นต้น ซึ่งบางหลักแม้ว่าจะมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วย แต่ก็ยังเป็นหลักที่พระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นเป็นพิเศษ

พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แผ่ขยายและมีอิทธิพลทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นศรีลังกา พม่า ไทย ลาว กัมพูชา หรือแม้แต่เวียดนาม จนได้กลายเป็นวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งในแง่วัฒนธรรมความเชื่อ จารีตประเพณี วรรณกรรมและศิลปกรรม เป็นต้น

^๕ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๘-๕๔.

สำหรับประวัติการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย มักจะแบ่งออกเป็น ๔ ยุค คือ^{๑๑}

- ๑) ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก
- ๒) ยุคมหายาน
- ๓) ยุคเถรวาทแบบพุกาม
- ๔) ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์

ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศกนั้น นับจากเหตุการณ์ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลีบุตร เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘ และภายหลังการเสร็จสิ้นการสังคายนาแล้ว ก็ได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่างๆ รวม ๘ สาย คือ

สายที่ ๑ คณะพระมัชฌันติกเถระ	ไปรัฐกัศมี-คันธาระ (อัฟกานิสถาน)
สายที่ ๒ คณะพระมหาเทวเถระ	ไปสหมณฑล (แคว้นไมซอร์)
สายที่ ๓ คณะพระรักขิตเถระ	ไปนาลี (ตอนเหนือเมืองบอมเบย์)
สายที่ ๔ คณะพระธัมมรักขิตเถระ	ไปปรัตประเทศ
สายที่ ๕ คณะพระมหาธัมมรักขิตเถระ	ไปมหาภูฏันแดนแม่น้ำโคชาวารี
สายที่ ๖ คณะพระมหารักขิตเถระ	ไปโยนกประเทศ (ประเทศอิหร่านหรือที่กรีกปกครอง)
สายที่ ๗ คณะพระมัชฌิมเถระ	ไปเนปาล (เชิงเขาหิมาลัย)
สายที่ ๘ คณะพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ	ไปสุวรรณภูมิ
สายที่ ๙ คณะพระมหินทเถระ	ไปศรีลังกา

ในบรรดา ๘ สายนี้ สายที่ ๘ คือ พระโสณและพระอุตตร ได้นำพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในอาณาจักรสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานกันว่า น่าจะได้แก่ดินแดนบริเวณจังหวัดนครปฐม

ยุคที่ ๒ เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาหายาน ได้เผยแพร่เข้ามาสู่สังคมไทย ภายหลังจากการที่พระเจ้ากนิษกะมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันทร เมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๒๐ และทรงส่งสมณทูตออกไปประกาศพระศาสนาในเอเชียกลางเป็นต้น และในคราวนั้น พระเจ้ามิ่งดี ทางนำพระพุทธศาสนาจากเอเชียกลางเข้าไปเผยแพร่ในประเทศ

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๐-๑๑๕.

จีนและทรงส่งทูตสันถวไมตรีมายังขุนหลวงเม้า กษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอ้ายลาว ทำให้หัวเมืองไทยหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก

ต่อมา ในช่วง พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งศรีวิชัยในเกาะสุมาตราเรื่องอำนาจแผ่อาณาเขตเข้ามาถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศานามหายาน จึงทำให้พระพุทธศานามหายานเผยแพร่เข้ามายังภาคใต้ของประเทศไทย

ใน พ.ศ.๑๕๕๐ กษัตริย์กัมพูชา ราชวงศ์สุริยวรมัน เรื่องอำนาจ ได้แผ่อาณาเขตลงมาทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของประเทศไทย กษัตริย์กัมพูชาทรงนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งได้เผยแพร่ต่อขึ้นมาจากอาณาจักรศรีวิชัย แต่มหายานสมัยนี้ได้ปนเปผลสมกับศาสนาพราหมณ์มาก จึงทำให้ประชาชนในถิ่นนี้ได้รับพระพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทและมหายาน รวมทั้งศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาใหม่

ยุคที่ ๓ เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกาม ได้เผยแพร่เข้ามายังดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ โดยพระเจ้าอโนรุทรมหาราชหรืออโนรธามังช่อ กษัตริย์พุกามที่ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้ทำนุบำรุงและเผยแพร่พระพุทธศานามายังทางฝ่ายภาคเหนือ

ยุคที่ ๔ เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ได้แผ่เข้ามายังดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทย โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชย์ แล้วทรงอาราธนาพระมหาเถรสังฆราช จากนครศรีธรรมราชเข้ามาพำนัก ณ วัดอรุณญิก ในกรุงสุโขทัย และในสมัยต่อๆ มา พระพุทธศาสนาแบบนี้ก็ได้ตั้งมั่นและเป็นแบบแผนที่คนไทยได้นับถือมาในฐานะศาสนาประจำชาติมาจนถึงปัจจุบันนี้ จนได้กลายเป็นรากฐานอารยธรรมไทย ซึ่งจะเห็นได้หลายๆ ด้าน เช่น^{๑๑}

ทางด้านภาษา พระพุทธศาสนาที่เข้าสู่ประเทศนั้น ฝ่ายเถรวาทหรือหินยานได้นำภาษาบาลีเข้ามา ส่วนฝ่ายอจาริยวาทหรือมหายานได้นำภาษาสันสกฤตเข้ามา ไทยเรารับไว้ทั้งบาลีและสันสกฤต ใช้ในภาษาไทยอยู่จนทุกวันนี้ เช่นคำว่า ศาสนา ศีลธรรม ปัญญา ปรัชญา เป็นต้น ตลอดจนชื่อคน ชื่อเมือง ชื่อสถานที่ราชการก็เป็นบาลีสันสกฤตเป็นส่วนใหญ่ เช่น วนิดา สุนทรี วิจิตร ประภัสสร นครศรีธรรมราช ศึกษาธิการ เกษตร เป็นต้น

^{๑๑} พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๕๗.

นอกจากนี้วรรณกรรมของไทยก็มาจากพระพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง ปฐมสมโพธิกถา มหาชาติคำหลวง แม้เรื่องของไทยแท้ ๆ เช่น ลิลิตพระลอ ก็ยังมีหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่ เช่น “ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง”

ทางด้านศิลปะ เช่น จิตรกรรม การเขียนภาพลวดลายไทย ประติมากรรม การปั้น การแกะสลัก สถาปัตยกรรม การออกแบบ การก่อสร้างและนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ศิลปะเหล่านี้เจริญก้าวหน้าเพราะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา เช่นการเขียนภาพฝาผนังโบสถ์วิหาร การหล่อพระพุทธรูป เจดีย์รูปทรงต่าง ๆ เป็นศิลปะที่เป็นที่สนใจของชาวต่างชาติมาก นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

ทางด้านประเพณี คือ แบบแผนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน จนเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ประเพณีที่สำคัญ ๆ ของไทย ส่วนมากมักสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา ประเพณีอื่น ๆ เช่นการบวช การทำบุญตักในงานมงคลและอวมงคล ได้แก่ งานแต่งงาน งานศพ เป็นต้น

ทางด้านจิตใจ คนไทยมีนิสัยโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตากรุณาช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อน แม้ศัตรูก็ยังช่วยเหลือให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดู ใครเดือดร้อนมาก็ให้ความช่วยเหลือไม่ว่าใครจะรู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่น ความเคารพอ่อนน้อม ความอดทน รักความเป็นอิสระ เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ โลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อทางศาสนาทุกศาสนา ทำให้ศาสนาต้องปรับตัวเองด้วยการอธิบายและตีความคำสอนในศาสนาของตนเอง เพื่อให้ก้าวทันกระแสความเปลี่ยนแปลงที่ได้ดาโถมเข้ามา ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยอย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ดังจะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันนี้มีขบวนการทางศาสนา (Religious Movement) เกิดขึ้นหลายกลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มก็สะท้อนให้เห็นการปรับตัวต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบ

อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมีข้อจำกัดของตนเองเป็นอย่างมากในแง่ของการเป็นนิกายอนุรักษ์นิยมสูง คือ การมุ่งเน้นรักษาหลักคำสอนและความเชื่อตามที่ได้รับจารึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นสำคัญ ซึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นจุดที่ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่สามารถแผ่ขยายเข้าไปในโลกตะวันตกได้มากเท่ากับนิกายมหายาน ดังจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนา มหายาน ได้แบ่งพัฒนาการแห่งคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเป็น ๓ ยุค^{๑๒} คือ

^{๑๒} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ, “วิพากษ์แนวคิด “พระพุทธศาสนาสำหรับโลกหลังยุคใหม่”, <http://gds.mcu.ac.th>, กันยายน ๒๕๔๘.

๑. ยุคมุขปาฐะ ระยะการสืบทอดพระธรรมวินัยโดยปากต่อปาก ผู้มีบทบาทสำคัญ ๓ องค์ คือ พระพุทธเจ้า พระอานนท์ และพระอุบาลี

๒. ยุคพระสูตร ระยะการสืบทอดพระธรรมวินัยโดยการรวบรวมร้อยเรียงเป็นพระสูตร ผู้มีบทบาทสำคัญ ๓ รูป คือพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลี และพระอานนท์ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานไปแล้ว ๓ เดือน พระมหากัสสปเถระเป็นประธานจัดประชุมสังคายนาร้อยเรียงพระธรรมเทศนาเป็นพระสูตร รวบรวมพระวินัยเป็นหมวดหมู่

๓. ยุควิชาการ ระยะการสืบทอดพระธรรมวินัย โดยการแต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้มีบทบาทสำคัญมี ๓ ท่าน คือ พระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระ พระมัชฌันติกะ และพระมหาเถวะ

มหายานสนใจเฉพาะในประเด็นพัฒนาการแห่งคัมภีร์จากยุคที่ ๑ ถึงยุคที่ ๒ เลย ทำให้มีการมองพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า คือ “พระพุทธศาสนาที่ฝ่ายพระมหากัสสปเถระและคณะประกาศเผยแผ่ เน้นวิธีการเฉพาะตัว เป็นพวกอนุรักษนิยม เรียกว่า พระพุทธศาสนาหินยาน ซึ่งเป็นกรมองว่า เถรวาทหรือหินยานมีความเป็นพระพุทธศาสนาไม่ถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่พระมหากัสสปเถระสอน”

นี่จึงเป็นข้อจำกัดของพระพุทธศาสนาดั้งเดิมและเถรวาทอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ในแวดวงเถรวาทเองก็มีการปรับตัวให้เข้ากับกระแสของโลกยุคใหม่หลายกรณี ในสังคมไทยก็จะเห็นบทบาทของพุทธทาสภิกขุ ที่พยายามอธิบายหลักเถรวาทโดยการยืมแนวคิดและวิธีการของมหายานมาช่วยในการอธิบายด้วย^{๑๓} จากการศึกษาของ Frank E.Reynolds และ Regina T.Clifford^{๑๔} พบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมีการปรับตัวใน ๔ ลักษณะ คือ

- ๑) ขบวนการพระศรีอารีย์ เชื่อว่า พระศรีอารีย์จะมาโปรดหรือมาช่วยให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น โดยอิงหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งขบวนการนี้เกิดขึ้นทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒) ขบวนการปฏิบัติธรรมหรือฝึกสมาธิ ซึ่งนำโดยพระและฆราวาส และเป็นที่น่าสังเกตว่า ที่นำโดยฆราวาสนั้นกำลังเติบโตทั้งในประเทศไทย ศรีลังกา และพม่า

^{๑๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ, “สถานการณ์และทิศทางของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน,” <http://gds.mcu.ac.th>, กันยายน ๒๕๔๘.

^{๑๔} Frank E.Reynolds and Regina T.Clifford, “Theravada”, **Encyclopedia of Religion**, Vol.๑๓.(๒๐๐๕) : ๕๑๕๒-๕๑๕๓.

- ๓) ขบวนการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเพื่อก้าวสู่ความทันสมัยในประเทศต่างๆ เช่น ขบวนการอนาคาริกะ ธรรมปาละ รวมทั้งการจัดตั้งองค์กรทางพระพุทธศาสนา
- ๔) การเกี่ยวข้องกับการอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครอง และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง เช่น การนำเสนอแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นอุดมคติทางการเมือง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาเถรวาทในปัจจุบันยังต้องเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงที่จะต้องนำไปสู่การปรับตัวอย่างสูง ดังที่นักวิชาการตะวันตกได้ศึกษาไว้^{๕๕} ไม่ว่าจะมีการตีความที่ไม่ดำเนินตามแนวจารีตมากขึ้น การถอดถอนความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกับความทันสมัย การอธิบายพระพุทธศาสนาด้วยวิทยาศาสตร์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ จึงเป็นประเด็นที่ท้าทายต่อการปรับตัวของพระพุทธศาสนาเถรวาทในโลกยุคใหม่เป็นอย่างยิ่ง

ส่วนแนวโน้มและทิศทางของพระพุทธศาสนาเถรวาทในโลกยุคใหม่ ในทัศนะของนักวิชาการไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของพระพุทธศาสนาในสังคมคลื่นลูกที่ ๓ ด้วย มีกระแสสำคัญๆ ดังนี้^{๕๖}

๑. การค้นพบใหม่ (Re-Discovery) เป็นการค้นพบใหม่หรือการค้นทำให้พบใหม่ซึ่งคัมภีร์พระพุทธศาสนาดั้งเดิม
๒. การลดทอนความเป็นเทพนิยาย (De-Mythologization) เป็นการนำแหล่งข้อมูลเดิมหรือทฤษฎีดั้งเดิมมาทำให้ทันสมัย
๓. ศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ (Scientific Religion) การนำพระพุทธศาสนามาตอบปัญหาสมัยใหม่ได้อย่างสมเหตุสมผล
๔. เรื่องจริงสำคัญกว่าทฤษฎี (More Practical Issues than Theoretical Issues) เน้นเรื่องจริงและความเป็นจริงทางสังคมมากกว่าทฤษฎี
๕. เอาใจใส่ต่องานทางสังคม (Engage in Social Works) เน้นการเป็นศาสนาเพื่อสังคม
๖. ปรัชญาสังคม ปรัชญาแห่งความเสมอภาค (Social Philosophy, Philosophy of Equality)

^{๕๕} สุวรรณ สถาอานันท์. ปรัชญาพุทธศาสนากับมหายานธรรม, หน้า ๘๘ – ๘๙.

^{๕๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, “สถานการณ์และทิศทางของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน,” <http://gds.mcu.ac.th>, กันยายน ๒๕๔๘.

๙. ประชาธิปไตยในสังคมพุทธ สังคมประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา
(Democracy in Buddhist Society, Democratic Society in Buddhism)
 ๑๐. ชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนา (Buddhist Nationalism)
 ๑๑. สติปัญญาแห่งพระพุทธศาสนา (Buddhist Mindfulness)
- นอกจากนี้ ยังมีแนวโน้มใหม่ ๆ ในพระพุทธศาสนาร่วมสมัยด้วย คือ
๑๒. กระบวนการสีเขียว (Green Movement)
 ๑๓. ชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนา (Buddhist Nationalism)
 ๑๔. การย้อนกลับไปทบทวนคำสอนและคุณค่าของพระพุทธศาสนาแบบเดิม (Re-Assertion of the Teaching and Values of Traditional Buddhism)
 ๑๕. การย้อนกลับไปหารากฐานดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา (Radical Return to the Root of Buddhism)
 ๑๖. การเปลี่ยนวัฒนธรรมแห่งอรัญญวาสีใหม่ (Renewal of the Ideas of Forest-Monk)
 ๑๗. การรื้อฟื้นสมถกรรมฐาน (Revival of Samatha Meditation)
 ๑๘. การรื้อฟื้นลัทธิพิธีกรรมและเผยแพร่ตันตรยาน (Revival of Ritualism and Spread of Tantrayana)
 ๑๙. รูปแบบใหม่แห่งลัทธิสังคหพระพุทธศาสนา (New Type of Buddhist Syncretism)
 ๒๐. เล่าเทพนิยายแห่งพระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ (Re-Mythologization of the Buddhist Tradition)
 ๒๑. สตรีนิยมแห่งพระพุทธศาสนา (Buddhist Feminism)
 ๒๒. พระพุทธศาสนาแห่งการค้นพบ (Exploratory Buddhism)
 ๒๓. พระพุทธศาสนาแห่งชุมชนและสำนึกทางสังคม (Community-Oriented and Socially Conscious)

แนวโน้มและทิศทางแห่งความเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาที่นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาได้นำเสนอนั้น แม้จะดูว่า มีลักษณะที่หลากหลาย ในการตอบสนองความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่จะเห็นได้ชัดประการหนึ่งก็คือ ความหลากหลายดังกล่าวนั้น เป็นเรื่องของรูปแบบในการที่จะนำเสนอสาระหรือคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่ในแง่ของคำสอนแล้ว กลับจะพบว่า มีการย้อนกลับไปหาแหล่งคำสอนดั้งเดิมมากยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ไม่ว่าสังคมในคลื่นลูกที่ ๓ จะเปลี่ยนไปเช่นไร พระพุทธศาสนาก็ยังคงมีคุณค่าและความหมายต่อชีวิต

และสังคมอยู่ และถ้าหากว่าสังคมเปลี่ยนเป็นสังคมคลื่นลูกที่ ๔ ที่เน้นในเรื่องของชีวภาพ พระพุทธศาสนาก็จะยังคงมีความหมายและความสำคัญในการตอบปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นมา นั่นก็หมายความว่า พระพุทธศาสนาได้ให้หลักคำสอนที่เป็นอภิปรัชญา คือ สามารถตอบปัญหาของมนุษย์ได้เสมอไม่ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไปเช่นใด สิ่งที่เปลี่ยนไปนั้น คงเป็นเพียงแค่รูปแบบและวิธีการในการนำเสนอคำสอนเท่านั้นเอง ดังจะเห็นได้จากแนวโน้มที่นักวิชาการนำเสนอข้างต้นนั้น ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ก็คือ ความหลากหลายในการนำเสนอพุทธธรรมนั่นเอง ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงที่ไม่ตาย ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์^{๑๑} ได้สรุปคุณค่าของอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้

๑. เป็นวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ปัญหาตามระบบแห่งเหตุผล เป็นระบบวิธีแบบอย่างซึ่งวิธีการแก้ปัญหาใด ๆ ก็ตาม ที่จะมีคุณค่าและสมเหตุผล จะต้องดำเนินไปในแนวเดียวกันเช่นนี้
๒. เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตน ด้วยปัญญาของมนุษย์เอง โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ไม่ต้องอ้างอำนาจสถาบันศาลของตัวการพิเศษเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ
๓. เป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่าจะมนุษย์จะเติบโตออกไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่ห่างไกลตัวกว้างขวางมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าเขาจะต้องมีชีวิตตนเองที่มีคุณค่าและสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกเหล่านั้นอย่างมีผลดีแล้ว เขาจะต้องเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากหลักความจริงนี้ตลอดไป
๔. เป็นหลักความจริงกลางๆ ที่ติดเนื่องอยู่กับชีวิต หรือเป็นเรื่องของชีวิตแท้ๆ ไม่ว่าจะมนุษย์จะสร้างสรรค์ศิลปะวิทยาการ หรือดำเนินกิจการใดๆ ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ของตน และไม่ว่าศิลปะวิทยาการ หรือกิจการต่างๆ นั้น จะเจริญขึ้น เสื่อมลง สูญสลายไป หรือเกิดมีใหม่มาแทนอย่างไรๆ ก็ตาม หลักความจริงที่เรียกว่าอริยสัจนี้ก็จะคงยืนยง ใหม่ และใช้เป็นประโยชน์ได้ตลอดทุกกาล

และเมื่อพิจารณาจากบริบทของสังคมคลื่นลูกที่ ๓ ก็จะยิ่งเห็นชัดว่า หลักพุทธธรรมนั้น สามารถตอบสนองความต้องการของยุคสมัยได้ ทั้งในแง่ของการพัฒนาบุคคลให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และการพัฒนาศักยภาพในเชิงของการแข่งขัน และกล่าวสำหรับ

^{๑๑} พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต). *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มผู้สนใจศึกษาธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๐.

สังคมไทย ก็ยังเป็นคำตอบหนึ่งเดียวที่เหมาะสมเพราะพระพุทธศาสนากับสังคมไทยนั้น มีประวัติความเป็นมาร่วมกันอันยาวนาน และในปัจจุบันสังคมไทยก็เป็นสังคมแบบผสมผสานระหว่างคลื่นลูกที่ ๑ คลื่นลูกที่ ๒ และคลื่นลูกที่ ๓ ไปพร้อมๆ กัน^{๑๘} การเชื่อมโยงคนไทยและสังคมไทยให้ก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคงและมีความหมายได้นั้น ก็คงมีแต่พระพุทธศาสนาเท่านั้นที่จะให้คำตอบได้

^{๑๘} Alvin Toffler. "The Future of Thailand". **Corporate Thailand**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕๕ (July ๒๐๐๔) : ๗๒.

บรรณานุกรม

- นัตรศุมาลย์ กบิลสิงห์และคณะ, **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.
- ดรัคเกอร์,ปีเตอร์ (Peter Drucker).**โลกใหม่ไร้พรมแดน (Post-Capitalist Society)**.แปลและเรียบเรียงโดยสุเรษฐ บัวชาติ. กรุงเทพมหานคร : หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, ๒๕๓๗.
- แท็ป สก็อต,ดอน (Don Tapscott). **เศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy)**. กรุงเทพมหานคร : แมกรอ-ฮิล, ๒๕๓๕.
- ทอฟเฟเลอร์,อัลวิน (Alvin Toffler). **คลื่นลูกที่สาม (The Third Wave)**.พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๓๕.
- ชนกณ สมหวัง. “วิเคราะห์กรรมกายด้วยทฤษฎีทอฟเฟเลอร์”, **มติชนรายวัน**. (๑๔ ธันวาคม ๒๕๔๑) : ๖.
- ไนซ์บิตต์,จอห์น.(John Naisbitt)**อภินิวโน่มโลก(Megatrends)**. กรุงเทพมหานคร : Global Brain Publication, ๒๕๓๔.
- บราวน์,ทอม และคณะ (ผู้แต่ง). **รวมแนวความคิดการจัดการธุรกิจสมัยใหม่**. แปลและเรียบเรียงโดยอุทิส ศิริวรรณ.กรุงเทพมหานคร : เพียร์สัน เอ็ดดูเคชั่น อินโดไชนา,๒๕๔๘.
- ประพจน์ อ้าววิรุฬหาร, **โพธิสัตว์จรยา : มรรคาเพื่อมหาชน**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ, **พุทธปรัชญา : สาระและพัฒนาการ**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร มีฤกษ์), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระเทพเวที (ประยูรช ญุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- พระธรรมปิฎก(ประยูรช ญุตโต), **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก(ประยูรช ญุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : กลุ่มผู้สนใจศึกษารธรรม, ๒๕๔๖.
- พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ, “วิพากษ์แนวคิด “พระพุทธศาสนาสำหรับโลกหลังยุค

ใหม่”;<http://gds.mcu.ac.th>, กันยายน ๒๕๕๘.

พระมหาสมจินต์ สมุมาปัญญา, “สถานการณ์และทิศทางของพระพุทธศาสนา ในโลก
ปัจจุบัน”;<http://gds.mcu.ac.th>, กันยายน ๒๕๕๘.

สุวรรณา สถาอนันท์, **ปรัชญาพุทธทาสกับมหายานธรรม**, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

Alvin Toffler.”The Future of Thailand”.**Corporate Thailand**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕๕ (July ๒๐๐๔)
: ๗๒-๗๗.

Frank E.Reynolds and Regina T.Clifford, “Theravada”, **Encyclopedia of Religion**, Vol.๑๓.
(๒๐๐๕) : ๕๑๕๒-๕๑๕๓.